

УДК 27-876.2'165.243'2-475

Ю. І. Мельничук,
старший викладач

(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне)

ДУАЛІСТИЧНА СУТНІСТЬ ПРОПОВІДНИЦЬКОГО СЛОВА

У статті розкрито дуалістичне розуміння проповідницького слова, що виявляється у поєднанні внутрішньої та зовнішньої основ проповіді. Звернено увагу на символічне наповнення змісту виголошеного тексту, специфіку його розуміння та інтерпретацій. Проаналізовано проповідь як комунікативне явище, для якого характерним є інваріантний вияв, що викликається потребами адептів (зумовлюється суб'єктивними чинниками). Визначено, що реалізуючись у конкретних соціально-історичних умовах, проповідницьке слово постає як культурне надбання суб'єкта, який наповнює його власним змістом та розумінням.

Людське існування неможливе без мови, мовлення, слова, адже специфічним атрибутом суспільства є спілкування. Одержана і перероблена людиною інформація не буває безадресною, вона завжди розрахована на слухача та надсилається йому, хоча може бути і не затребувана або не одержана вчасно. Проповідницьке слово є носієм інформації, яка відображає поєднання трансцендентного з реаліями життя адептів. У будь-якому випадку, виголошене слово розраховане на те, щоб адепт сприйняв той текст, який наділяється символізмом, та у якому ще й відображається інформація, що опосередковано стосується суспільних норм.

Актуальність дослідження дуалістичної сутності проповідницького слова у нинішній ситуації зумовлена суперечливими дефініціями цього феномену у контексті аспектів комунікації. Погляд на мовні семи, що використовує проповідник, з різних точок зору, дає можливість визначити призначення різноманітних контекстуалізацій у явищі та встановлення ролі, яка їм належить. **Наукова новизна** полягає у комплексному підході щодо вивчення феномену проповідницького слова, з'ясування його сутності, механізмів, за допомогою яких встановлюється зв'язок між наповненим символікою текстом, який сприймає адепт, та реаліями сучасного світу. Розкриття сутностей, виголошеного проповідником слова, є **метою нашого дослідження**.

Перш ніж безпосередньо перейти до з'ясування сутності виникнення проповідницького слова, варто звернутись до досліджень, що стосуються особливості слова (написаного чи виголошеного усно). Так, Філон Александрійський вирізняв наявність божественної сутності, яка реалізується як єдине і абсолютне трансцендентне буття, що є вічним, досконалим, необхідним, необмеженим у часі і просторі [1: 22]. Виключним вважається пізнання буття Бога, його безпосередньої суті. Філософ трактує його як своєрідне випромінювання, що виступає проявом активності та реалізується за допомогою Логосу – Слова. У такому випадку, саме слово виступає як прояв вищої сутності, тому проповідницьке слово розглядаємо як своєрідне явище, що допомагає адепту пізнати сутність абсолюту. Філон Александрійський у вченні про Логос пояснював три сутності: "внутрішнє слово", "зовнішнє слово", "наслідне слово". У першому вияві, як зазначає В. Конзьолка [1: 24], слово виступає як віддзеркалення думок та ідей, що є моделями творіння всього існуючого. У другому розумінні слово трактується Філоном як явище, що наділене божественною силою, що реалізована та виявляється як своєрідна енергія, за допомогою якої твориться усе. У такому випадку, можна говорити про нього як про "другого Бога", але відразу зазначимо, що все залежить від його сприйняття. Третій прояв відбувається у розумінні Логосу як світового розуму, що концентрує у собі мудрість [1: 24]. У проповіді реалізується внутрішня сутність слова (ідеї, думки), яка виявляється у зовнішній формі, наповнюється надчуттєвими якостями.

Підаючи проповідницьке слово аналізу, варто окреслити (спираючись на вчення Філона Александрійського) взаємозв'язок між внутрішньою сутністю слова та його зовнішнім виявом. Для більш детального аналізу сутності виголошеного слова, на нашу думку, варто звернути увагу на трикутник співвідношень та інтерпретувати знання з метою з'ясування сутності досліджуваного явища. У деякому сенсі проповідницьке слово ми можемо розглядати як Розум, що концентрує у собі внутрішню силу, тому його можна сприймати як першопричину. Тісно співвідносяться поняття розуміння виголошеного слова із джерелом істини, оскільки саме зі слова людина черпає мудрість. Проповідь постає як джерело етичних, християнських істин, які отримує віруючий, підтвердженням цього є: "Особливе випробування чекає на тих, кому була дана влада над іншими людьми. Одним із обов'язків будь-якого начальника є дотримання між людьми правди. Це означає, що заслуги добрих людей треба винагороджувати і цінувати, а безчинства карати й викорінювати, щоб чесні люди були у безпеці, а злодії та грабіжники не вихвалялися на землі своєю безкарністю. З суддів і можновладців Господь питає, чи не проміняли вони правду на якийсь прибуток, чи не догоджали вони сильним і багатим і чи не залишали вони без захисту принижених і знедолених", як зазначив Патріарх Філарет у своїй проповіді "Ніхто немає закопувати у землю таланти – великі чи малі" [2].

© Мельничук Ю. І., 2012

Присутність у проповіді наведених цитат із Священних писань відображає трансцендентну специфічність, пояснення чого ми можемо віднайти у працях П. Флоренського [3], С. Булгакова [4], О. Лосева [5], С. Франка [6] та ін. Так, С. Франк вважав, що кожен елемент буття (зокрема, онтологія слова) – це "вікно", через яке видно світло Абсолюту: "Буття або реальність є моментом більш глибоким і первісним, ніж поняття мислення або свідомості. Будь-яке "що" – будь-то дух, мислення, свідомість або воля, або сила, або матерія, або будь-що інше – саме тільки мислене – як зміст певного "дещо", яке не є визначене [6: 479]. На думку П. Флоренського, слово є сама річ, тому воно завжди є ім'я, яке обґрунтовує єдину сутність людини і Бога, через ім'я Боже людина немов би торкається до надприродного. А от, П. Гуревич зазначає, що слово є організмом, з тонкою структурою і складною будовою, що має властивості, за допомогою яких проповідник здатен вплинути на світогляд реципієнта [7: 194]. У слові можна визначити первинну сутність, у якій реалізується смисл та відображається сама реальність, тобто, як вважає С. Франк [6] – трансцендентне, що усвідомлюється людиною у своїй непізнаності. Отже, слово за своєю сутністю народжується в слові Божому і є його відображенням, хоча й недосконалим. А от, С. Булгаков [4: 214] уявляє існування слова відразу в двох світах і вважає, що ніхто не здатен осмислити його загалом. Під час виникнення слова в центрі космічного буття із самого буття вивільнюється його ідея. Через людину реалізується слово, яке наповнене символами (тобто ідеями).

Символічне навантаження текстів проповіді сприяє виникненню специфічної взаємодії автора тексту і реципієнта, особливості екзегетики та герменевтики. Така взаємодія реалізується через красномовну майстерність представника церкви, зокрема, православної, а проповідь у цьому контексті є потужним засобом духовного впливу на людину та передачі трансцендентної сутності виголошеного слова. Духовні перетворення й оновлення цивілізації долають відхід людини від Бога шляхом поновлення трансцендентних підвалин людського існування. Використовуючи вище зазначені думки, можемо пояснити використання проповідником у виголошеному слові значної кількості запитань та відповідей, що спонукає до діалогічного розуміння усіх реалій та присутності у них духовної (трансцендентної) константи. Одним із виявів трансцендентності є використання у проповідях біблійної символіки, яка впливає на свідомість віруючих та функціонує упродовж багатьох віків, постаючи невіддільним компонентом духовно-практичного життя українського народу.

Реалізатором ідеалістичної сутності буття етносу є мова. І. Огієнко у своїх працях обстоював думку, що церква – це душа народу, тому "церква без рідної мови – це церква мертва, недієва, церква без душі". У своїх розвідках доводив особливість вжитку рідної мови в церкві, що виступає як Догмат для всього Православ'я, освячений Св. Письмом, Св. Отцями Церкви та Церковним Переданням. "Ось тому кожна Православна Церква має свою рідну богослужбову мову: грецьку, грузинську, арабську, коптську, румунську, російську, і т. ін., цебто і українську" [8: 60]. Як зазначає дослідник, із самого початку зародження християнства не надавалось привілеїв якійсь одній мові, Ісус Христос, посилавши апостолів проповідувати Євангеліє кожному народові його рідною мовою, зсилає на них Духа Святого, і тим самим навчає їх різних мов. Згідно Дії Апостолів: "Всі ж вони сповнилися Духом Святим і почали говорити іншими мовами, як Дух їм додав провіщати... А коли зчинився оцей гомін, зібрався великий натовп народу і дивувалися, бо кожен з них чув, як учні розмовляють їхньою мовою..." [9: 526]. Апостол Павло у першому Посланні до Кориф'ян подав цілу свою науку про вагу й конечність живої мови в Церкві. Так ось, "...коли я молюся незнайомою мовою. То хоч дух мій молиться, але мій розум залишається без плоду... але в церкві хочу краще сказати п'ять слів розумом моїм, щоб і інших навчати, ніж десять тисяч слів незрозумілою мовою..." [9: 754]. Таке ж налаштування щодо шанобливого ставлення до рідної мови кожного народу ми можемо віднайти й у Старому Завіті [9]. Саме завдяки зрозумілим семам проповідник може розкрити трансцендентну сутність виголошеної інформації.

Проаналізувавши вище зазначене ми можемо говорити про те, що слово реалізує вербальну комунікативну сутність, тому воно породжує неоднакові емоції, що залежать як від контексту його вживання, так і від духовного світу особи, яка чує (або читає) його. Слово проповіді обтяжене змістом, що сприяє різноплановості сприймання національних та загальнолюдських цінностей.

Дуалістичність проповідницького слова виявляється у результаті матеріалізації в конкретних діях (маємо на увазі норми поведінки особи). Зміст у такому випадку, буде сприйматися реципієнтом однозначно. Про це свідчить використання шаблонів, що виявляються у вступній та заключній частині проповіді. Прикладом цього, на сучасному етапі розвитку гомілії, можемо вважати проповіді Патріарха Філарета, в яких спостерігається використання кліше, що символічно наближає віруючих до трансцендентного розуміння сутності. Початок: "В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа", і кінець: "Дорогі браття і сестри! Будемо ж разом дбати про духовне здоров'я майбутнього покоління, будемо будувати Царство Боже і пам'ятати слова Ісуса Христа, звернені до юдеїв: "Відбереться від вас Царство Боже і дане буде народові, який буде приносити плоди його. Амінь!" [2: 57].

У проповідницькому слові, як уже зазначалось, розглядаємо внутрішню сутність та зовнішнє оформлення. Щодо зовнішнього змісту, то він тісно пов'язаний з соціальними реаліями, а внутрішня сутність має сенсотворну особливість, в якій втілено знаковість, символічність, трансцендентність.

Проповідник намагається наповнити слово змістовністю, щоб адепт розумів сенс виголошеного та абсолютизованого.

Функціонування проповідницького слова відбувається за обставин повноцінної мовленнєвої канонічної ситуації, коли мовець і адепт невідокремлені від простору та часу, та однозначно розуміють виголошені семи. У зв'язку з цим, існує потреба звернути увагу на поняття мови та її види. Так, О. Шпенглер [10] розрізняв два її різновиди: мову, засобами якої здійснюється вираження, позначення реалій повсякденного життя; та мову, яка наповнена надприродним смислом і потребує розуміння та трактування. У нашому випадку саме другий різновид мови використовується у духовній практиці православних.

У зв'язку з цим, звертаємо увагу на думки О. Лосева [5], який запропонував застосовувати поняття "ім'я" та "слово". Слово розуміється у конкретному значенні та за ним закріплюється предмет. Ім'я ж має особа та воно може мати певну підоснову, ми ж розуміємо у ньому божественну сутність, яка втілена у слові проповідника та виявляється закодованою інформацією.

На сучасному етапі розвитку проповідницького слова основною його ознакою, як вважає І. Богачевська, є використання слова з численними конотаціями, що часто призводить до неприпустимої розмитості його меж, тому зрозуміла проблема тлумачення [11]. Виголошування тексту потребує скрупульозності, оскільки при цьому здійснюється спроба проникнути до душі іншої людини, збагнути її задум, а також пояснити трансцендентну сутність тексту зрозумілими семами.

Розглядаючи сенсотворне тлумачення внутрішнього змісту виголошеного слова, необхідно враховувати умови створення конкретного тексту, що давало можливість, за Ф. Шлейєрмахером, збагнути його смисл. Кожний письмовий текст одночасно фіксує об'єктивні реалії, використовує знаки мови та інтерпретовані суб'єктивні особливості конкретного автора. Адресат має розуміти той смисл, що прихований за зовнішнім змістом. Тому, згадаємо твердження М. Гайдеггера [12], про те, що розуміння в онтологічному плані є характеристикою людського буття.

Творцями смислів, що виражаються у слові, є служитель духовної сфери, який використовуючи засоби природної мови, намагається опредметнити духовну діяльність людини. Використані у проповіді словесні лексеми виділяються із широкого вжитку та адаптуються до духовних реалій, таким чином у них починають фіксуватись внутрішні сутності, що втілюються у трансцендентне. Це свідчить про те, що вже відбувся процес переорієнтації слова від позначень буденних реалій і до наділення його символічним змістом у релігійному контексті.

З цього приводу, К.-Г. Юнг [13: 91] твердив, що символом ми вважаємо термін, назву чи образ, у якому втілюється загальноживане та додаткове значення, останнє ж відтіняється невизначеністю. Його значення перебуває за межами номінального розуміння, тому важко визначити та пояснити сутність висловленого.

Аспекти взаємозв'язку слова і символу можна розуміти у співвідношенні (як зазначає І. Богачевська [11]) архетипу і символу. Як вважає дослідниця, наповнюючи слово конкретним змістом, суб'єкт водночас означає певну інформацію та переходить до символотворення. У такому сенсі, з однієї сторони, слово постає означенням чи знаком, номінацією, а з іншої – символом, який зароджується в цьому слові. Обов'язковим етапом такого перетворення буде повторення слововжитку того самого наповнення, що призводить до звикання і утвердження нового поняття, яке знаменує символ.

Розглядаючи смислове поле проповіді, звертаємось до трактування поняття "логос", що аналізується ще з античності. У первинному розумінні – розум, правдиве знання, яке нічим не спотворене, оскільки приховане від відчуттів людини. Таким знанням є уявлення про присутність абсолюту у виголошеному тексті та його причетність до особливостей соціальних реалій, можемо зазначене віднайти у цитаті: "Влада Христа – це не владний тон, а сила впливу на душі й серця людей. Його слово проходило в глибину душі і підкоряло людську совість. Такий вплив слова, сповненого Божественною силою, слова від Духа Святого...". Віднаходимо підтвердження аналізу присутності божественної суті у житті людини: "С і інший вид влади – це посада, поєднана з правом керувати людьми. Існує духовна і світська влада. Християнин, який одержав ту чи іншу владу, повинен мати здоровий глузд та добру совість. Без розуму начальник буде помилятися як сліпий; а без доброї совісті буде розоряти, а не творити суспільство. Чимало бід у нашому суспільстві існує з тієї причини, що начальники не мають розуму. Деякі правдами і неправдами домагаються державних посад, а державного розуму не мають. Від таких начальників користі державі не буде – одні непорозуміння. Інші начальники мають розум і знають, як управляти, але не мають доброї совісті. Відсутність її призводить до зловживання владою. Коли у того, хто наділений владою, немає стримуючого принципу, тобто совісті, він легко може стати на шлях злочину" [2: 121]. Такі підтвердження вияву логосу спостерігаємо у виголошених проповідях представників православної церкви на Україні.

Слово як знак, поняття, термін, категорія характеризується практично невичерпними рисами існування. Будучи конкретним в актуальному вжитку, відображає значний тягар загального і долучається до об'єктивної істини та суб'єктивної правди. Г. Гадамер слушно зауважував, що окреме слово входить

до зв'язного тексту та до свого контексту. І той же текст, з іншого боку, будучи реалізацією певної миті, належить до душевного життя автора як частина цілого [14: 72-73]. У такому випадку варто розглядати слово з точки зору екзистенційного, герменевтичного аспектів.

Уже згадувалося, що слово у релігійному культі виступає як поняття, образ і знак. Кожен знак має певне значення, вживається для позначення чи ідентифікації певного об'єктивного змісту. У слові відображається значення, яке розуміє людина, але кожне отримане слово пропускається через суб'єктивну інтерпретацію. Це свідчить про те, що кожен реципієнт вкладає свій зміст у слово як форму. Такий зміст характеризується рівнем особистої культурної практики, в якій діалектичним є матеріальне та духовне.

Навколишнє середовище, через слово, втручається до духовного світу людини, що по-різному означається. Сприйняте адептом слово відбивається у його душі, якщо проповідник має здатність (ораторську майстерність) пояснити внутрішню сутність, в якій міститься відгомін трансцендентного.

Розглядаючи сутність слова, з позиції герменевтичного аналізу, звертаємось до тверджень про виявлення зовнішньої та внутрішньої сутностей проповідницького слова. Такі реалії аналізуються з позиції природи слова, як вважає Т. Возняк, ідеї Св. Августина про первісне слово: "Бог, який породив, (...) усі речі, що він мав у своїй суті; і Богом є Саме Його Слово, котре Само є нічим більшим чи меншим у сутності, ніж у Ньому, хто, не брехливо, але правдиво, породив Слово". Подібним чином М. Гайдеггер феноменологічно трактує поезію як "установлення буття за допомогою слова" [4: 205]. У такому випадку необхідно звернутись до аналізу первісних сутностей слова. Стосовно цього, Г. Гадамер підкреслює, що слово у християнстві, а відтак і у православному його вияві, відноситься до акту дива – творіння, спасіння. "Найвеличніше чудо мови не в тому, що слово стає плоттю й набуває зовнішнього буття, а в тому, що виходить назовні, й віднаходить себе у зовнішньому виявленні, і це завжди є словом (...)" [12: 389]. Отже, первісна сутність Слова може бути віднайдена у внутрішній сутності, вона ніколи не належить конкретній мові, а є загальною, оскільки вміщує істину. Як вважає філософ, внутрішнє слово єдиносутне мисленню про Бога. Тобто мова йде про пошук і знаходження (внутрішнього) слова як істини. "Пізнання – це лише призма, де заломлюється світло істини, однієї-єдиної" [12: 389]. Процес віднаходження внутрішнього слова (істини), згідно вчення Св. Августина можливий у результаті пізнання людиною, яка має власні уявлення сутностей виголошеної думки.

Герменевтичний спосіб віднаходження внутрішнього слова (істини) обумовлюється людністю. Людина може знайти спільну мову з іншою людиною, якщо вона потребуватиме істини, а не перемоги над опонентом. У такому випадку, промовцем істини є проповідник, що намагається донести до адепта вміння слухати і розуміти іншого – це призводить до здатності спільного знаходження внутрішньої сутності слова, що є сутністю духовного.

Проповідницьке слово – не просто фіксація якоїсь реалії об'єктивного чи суб'єктивного походження, а засіб встановлення взаємодії, обміну інформацією, підтвердженням цього слугує наступна теза: "Для того, щоб вигнати зі своєї душі морок сумніву в словах Божих, коли відчуємо в собі протиріччя з якимось догматом віри, треба звернутися до Бога з молитвою, як той батько, що привів до Христа біснுவатого сина. "Вірую, Господи! Допоможи моєму невірству". І Господь, знаючи нашу щирість, пошле нам світло віри" (Неділя 4-та посту (Мк. 9, 17-31) [2: 304]. Слово ніколи не буває однозначним, у нього є своя генеза, умови появи та специфіка застосування (вживання) досить непрості, адже для кожного слова є своє поле розуміння, тобто проповідник має чітко розуміти до якої саме аудиторії він звертається. Сприйняття виголошеного може бути у прямому, первинному значенні або у символічному.

Під символічним полем розуміють використання зразків мови, які наділені релігійною особливістю. Саме у цій знаковій системі, можна визначити різноманітні вербальні та невербальні засоби передачі символічно-закодованої інформації про трансцендентне. У такому контексті мову проповіді, що є однією із елементів системи, можна розглядати з семіотичної точки зору як закодовану знаково-символічну систему. Підґрунтям виникнення такої системи є національна мова (знакова), яка зрозуміла для віруючих і виконує в релігійному спілкуванні когнітивну та комунікативну функції.

Аналізуючи проповідницьке слово варто відзначити, що у більшості випадків існує ідеалістичне відношення до слова, що характеризується, на думку А. Колодного [8], такими рисами: буквализоване в інтерпретації мовного знаку; консервувально-охоронне ставлення до сакральних текстів; нерозрізнення деяких знаків і того, що ними позначається.

Різні тенденції пояснення специфіки виникнення явища віднаходимо у працях Ю. Кімельова та К. Ясперса. По-перше, це стосується досліджень, які пов'язані з логічним аналізом використаних у проповіді висловлювань, що втілені у логіко-позитивістській теорії змісту і працях "Віденського гуртка" з лінгвістичної філософії М. Шліка, Р. Карпана. Фактично, дотримуючись такої тенденції, варто аналізувати явище, що являє собою найрадикальнішу критику релігії у сучасній західній філософії [15: 29-61]. По-друге, православна проповідь набуває всеосяжного осмислення з філософської точки зору. У такому розумінні, слова-символи представляють шифр трансценденції: "... Шифри не є підношенням чого-небудь. Це не знаки, які вказують на що-небудь. Але в них самих представляється те, що не може бути репрезентоване тим способом" [16: 168]. Саме завдяки використаним засобам природної мови

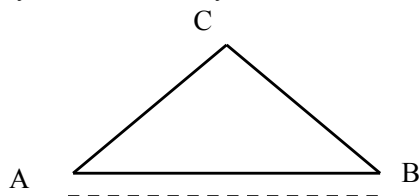
створюються усі умови для пізнання adeptом трансцендентної сутності виголошеного тексту. Позамовна ситуація, що спричинена позамовним середовищем, соціокультурна ситуація мають важливе значення у момент виголошення слова та впливають на пізнання adeptом його внутрішньої смислово-сакральної сутності. У такому випадку контекстуальна характеристика проповідницького слова включає когнітивний стан носіїв мови. Як вважає К. Осборн, висловлене не існує саме по собі, а є актом рефлексії, що здійснене конкретними людьми [17: 170]. Отже, якщо ідентифікувати рефлексійні наміри, необхідно проаналізувати контексти вжитку, потреби, бажання, почуття і наміри носіїв мови.

Розглядаючи проповідницьку діяльність як своєрідну систему, можна виділити різні її елементи, які нерозривно взаємопов'язуються із психолого-пізнавальною природою явища. Однією із частин – віра у висловлене та психологічне сприймання інформації, виголошеної проповідником незалежно від ступеня її доказовості. Елементи сумніву у такі моменти відсутні, проте можемо виділити наочно-образний зміст, що характеризується чіткими абстрактно-логічними компонентами з інтуїтивно-містичним змістом. Підтвердження цього можуть слугувати слова Патріарха Філарета: "Чим був хрест в очах людей? Це було знаряддя найбільш жадливої і ганебної смертної кари. На хресті розпинали найбільших злочинців, і то – тільки з рабів і людей низького суспільного стану. Людська жорстокість придумала таке знаряддя покарання, яке завдавало людині найтяжчих фізичних мук і моральних страждань. Розп'ятий на хресті повільно вмирав, виставлений на всенародний глум. Про таке жадливе знаряддя смерті люди боялися навіть думати, а не те що говорити. Тому проповідь про хрест як про прапор спасіння, вважалася безумством і божевільям. Але саме це жадливе знаряддя смерті Бог обрав для спасіння світу і як вияв Своєї могутності" [2: 614]. Символ хреста інтерпретується як вияв морального страждання, результатом якого може стати спасіння.

Носії релігійного вірування у когнітивному стані приймають контекст виголошеного слова, при цьому природні засоби мови, які у ньому використані, виступають інтерпретацією релігійного досвіду в контексті окремої трансценденції, що впливає на adeptа лише в тому випадку, коли є момент індивідуально-конкретного переживання, яке виявляється у смисловому навантаженні проповіді. У даному контексті можемо навести тезу: "Люди шанували Бога, але не знали Його. І в наш час багато людей вірять у Бога, чи то в єдиного, як юдеї чи магометани, чи у багатьох богів, як язичники. Але всі вони не знають Бога, тому що людина без допомоги Бога не може пізнати Бога. Люди можуть частково пізнавати істинного Бога лише через вивчення Його творінь, в тому числі й людини" [2: 153]. Тобто, пізнання ідеї (внутрішнього слова), можливе за умови наділеності тексту трансцендентними сутностями, які потребують інтерпретації представника духовенства.

Використання системи знаків у проповіді є інваріантним, що виражається у конкретній комунікативній ситуації. Спираючись на семіотичний підхід, під час аналізу знакової системи досліджуваного явища, можемо виявити наступні характеристики, що присутні у виголошеній проповіді та виступають інструментом передачі духовної інформації та виявляються у наступному: а) системі засобів спілкування, що мають здатність передаватись по комунікативних каналах та уможливають аналіз слів-знаків, фраз тощо; б) системі явищ, до яких відносяться фрагменти мови, які знаходяться на межі мови та позалінгвістичної дійсності; в) системах, між якими відбувається спілкування, тобто між комунікантами або інтерпретаторами.

Спираючись на дослідження К. Огдена та Дж. Рігароса [18], з метою розгляду сутності відношень між виголошенням та сприйняттям інформації, звертаємось до схеми "Трикутника співвіднесень". Використовуючи таку схему можемо зафіксувати у графічному зображенні елементи, що репрезентують три різні системи комунікації. Так, між ABC-вершинами трикутника виникають відношення між спілкуванням, які наступним чином можемо інтерпретувати:

- A – символ, фактично – це слова природної мови, які використовує проповідник;
B – кого стосується символ (референт);
C – посередник між символом і референтом.

Цим посередником ми можемо вважати священнослужителя, що намагається передати adeptу смисл висловленої інформації про предмет. Суцільні лінії трикутника вказують на відношення між символом та предметом, що виникають завдяки посередництву думки. Священик є таким посередником, завдяки якому реципієнт отримує зовнішній вияв слова, що має внутрішнє смислове навантаження. Так, у словах: "Дією благодаті Божої прийшло до Бога багато наших сучасників. Серед них – і молодь, і дорослі, і люди, що стоять на порозі смерті. А ще недавно вони заперечували існування Бога, говорили, що релігія – це опіум для народу. Благодать Божа може переродити людину. Це її мав на увазі Господь, коли сказав, що Бог може із каміння (тобто з огрубілої і затьмареної людини) створити дітей Аврааму – спадкоємців Царства Божого. І ми бачимо, як Господь на наших очах колишніх атеїстів перероджує у людей

віруючих" [2: 715]. Віруючий може досягнути сутність Абсолюту незалежно від того в який час життя людини це сталося. Висловлений текст проповіді варто сприймати як ланцюжок знаків, які здатні сприйматись на чуттєвому рівні і виступають у процесі спілкування і мислення адептів представником трансцендентного об'єкта. Аналізуючи проповідь як комунікативно-семіотичний і знаковий процеси, можна виділити такі компоненти: знаковий засіб, значення, інтерпретатор, інтерпретант.

Отже, у такому розумінні знаковим засобом виступає проповідь, значенням – її текст, інтерпретатором – проповідник, що сприяє сприйняттю суцільного знакового тексту та інтерпретанта – як адепти інтерпретують систему знаків, використаних у проповіді, тому можна вважати, що у будь-якому випадку висловлене слово є знаком, що вказує віруючому на його символічність.

Людське слово постає самостійною модусною конкретизацією духовно-практичної людської сутності. Воно не функціонує у відриві від мови в її трансцендентності, його не можна з мови вилучити, але не можна й знехтувати специфікою його реальності. Фіксує якийсь об'єкт або процес, аспект світу наявного чи уявного, слово неначе схоплює реалізує конкретне знання, в якому фіксується розвиток людини і суспільства. Це знання може бути передане іншим людям – сучасникам або нащадкам, землякам чи представникам сусідньої країни або й зовсім далекої культури.

Ми уже звертали увагу на особливості проповіді як комунікативного явища, але необхідно ще раз підсумувати, що це є механізмом, за допомогою якого встановлюється зв'язок між наповненим символікою текстом та сучасним світом. Проповідництво – це постійно діючий динамічний процес взаємозв'язку проповідника та аудиторії. Можна описати три етапи виникнення та інтерпретації проповідницького тексту: розуміння пропонентом основних понять тексту; "деконтекстуалізація" – абстрагування, сприйняття основних знаків; контекстуалізація, тобто застосування слова [17: 563]. У виголошеній проповіді застосовуються уривки із Священних писань, тому контекстуалізація – важливий елемент для роз'яснення основних засад віровчення, як ось, наприклад: "Один законник, спокушаючи Ісуса Христа, запитав Його: "Учителю, яка заповідь найбільша в законі? Ісус сказав йому: "Полюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією думкою твоєю (Втор. 6, 5). Це є перша і найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: люби ближнього твого, як самого себе (Лев. 19, 18). На цих двох заповідях утверджується весь Закон і Пророки (Мф. 22, 36-40)" [2]. У тестах різних проповідей завжди акцентується увага на присутності надприродного, тобто Бога, а тому, у теологічному розумінні, виголошені слова контролюються Божественною силою. З цього приводу Г. Осборн висловлює думку, що хоча і Дух допомагає у розумінні слова, але він не диктує як інтерпретант інтерпретує символи [17: 564]. У такому випадку, розуміється внутрішня сутність слова, яка досягається не одразу. Сила виголошеного слова може, як вважає Г. Осборн, залежати від досвіду священнослужителя і якщо у нього недостатньо досвіду, практичних навиків, проповідницької діяльності, то і виголошене слово не зможе у певній мірі донести адепту внутрішню його сутність.

Найважливіше в контекстуалізації – знайти взаємозв'язок релігійних текстів із сучасними особливостями розвитку суспільства. Таким чином, можна пояснити індивідуальні особливості пропонента. Оригінальний контекст переходить у рецепторний контекст зворотною трансформацією або прямою, що взаємопов'язується із загальними нормами.

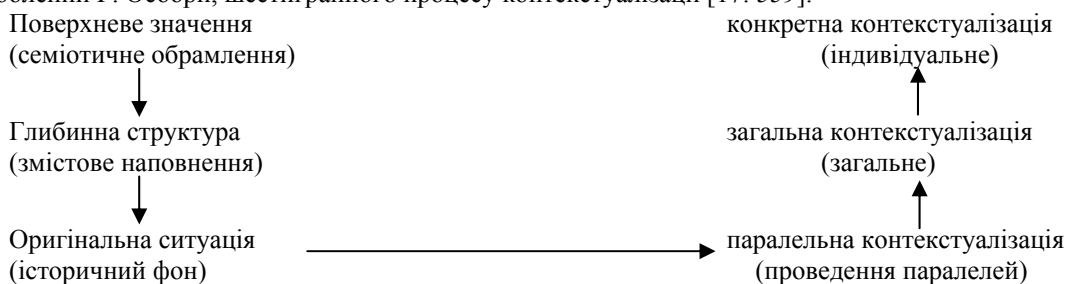
Схематично процес контекстуалізації можна зобразити так на рис. 1.

Рис. 1. Процес концептуалізації.

У такому випадку контексти включають у себе два аспекти: соціально-культурний та сам контекст [17: 52].

При зворотній трансформації інтерпретатор знаходить транскультурний елемент, результатом якого є загальні істини. Цілі прямої трансформації – пошук паралельних ситуацій. Також, вартий уваги опис, зроблений Г. Осборн, шестигранного процесу контекстуалізації [17: 559]:

У такому випадку, проповідницьке слово має мовну субстанцію, що активно залучається до комунікаційного процесу та утворює соціально-стратифікаційну систему, що детермінує організацію слів у певні блоки-цілісності, в яких відтворюється специфіка тих суб'єктів, які слухають виголошений текст.

Онтологія (буттєвість) слова проповіді зумовлена актуалізацією суб'єктивного чинника, реалізується в культурному надбанні суб'єкта, який наповнює його власним змістом та баченням, розумінням. Саме з причини суб'єктивної забарвленості слово може неоднозначно сприйматися партнерами і для його адекватного розуміння потрібні додаткові процедури. Суб'єктивна зумовленість у тлумаченні слова виявляється у однозначному розумінні значення, виголошеного суб'єктами мовної (чи мовленнєвої) взаємодії.

Підсумовуючи вище зазначене, можемо стверджувати, що сутнісна особливість виголошеного проповідником слова реалізується через дуалістичне його розуміння. Це випливає із твердження про внутрішню та зовнішню основу проповіді, яка втілюється через наділення тексту певними властивостями. По-перше, варто зазначити, що у досліджуваного явища необхідно вирізнити зовнішній вияв, який здійснюється у застосуванні мовних знаків (української мови, зокрема) як особливих семіотичних систем, що дозволяють передати певну інформацію, яка розрахована на реципієнта та має соціокультурне спрямування. По-друге, визначаємо внутрішню сутність (згідно Філона), яка на нашу думку, реалізує сенс виголошеного слова, яке наповнене смисло-символічним значенням та пов'язується з абсолютом, що завжди присутній у ньому. У такому розумінні, священнослужитель виступає посередником між тим символом та адептом, який його сприймає, тому у текстах проповідей ми віднаходимо роз'яснення символічно наповненої інформації в індивідуальній інтерпретації представника церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кондзьолка В. Історія середньовічної філософії / В. Кондзьолка. – Л. : Світ, 2001. – 319 с.
2. Філарет. Проповіді. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 1999. – Т. 7 : Проповіді, промови, послання, доповіді, інтерв'ю. – К., 2007. – 800 с.
3. Флоренський П. Строеие слова / П. Флоренский. – М. : Мысль, 1973. – 417 с.
4. Булгаков С. Протоиерей. Православие / С. Булгаков. – Париж, 1965. – 403 с.
5. Лосев А. Русская философия / А. Лосев // Философия. Мифология. Культура. – М., 1991. – С. 15–20.
6. Франк С. Духовные основы общества : Смысл жизни. С нами Бог, Свет во тьме. Русское мировоззрение / С. Франк. – М. : Республика, 1992. – 511 с.
7. Гуревич П. Мистицизм против человека / П. Гуревич. – М. : Знание, 1987. – 61 с.
8. Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії Української православної церкви / І. Огієнко. – К. : Видавництво "Україна", 1993. – 284 с.
9. Біблія / [переклад П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький]. – К. : ВД "Простір", 2007. – 1088 с.
10. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер. – М., 1993. – Т. 1. – 479 с.
11. Богачевська І. Філософсько-релігійнознавчий аналіз християнської наративної традиції : дис. ... доктора філос. наук : 09.00.11 / І. Богачевська. – К., 2007. – 449 с.
12. Гайдеггер М. Гельдерлін та сутність поезії / М. Гайдеггер // Тексти та переклади. – Фоліо : Харків, 1998. – 353 с.
13. Юнг К. Человек и его смыслы / К. Юнг. – М., 1997. – 91 с.
14. Колодний А. Феномен релігії : природа, структура, функціональність, тенденції / А. Колодний. – К. : Світ знань, 1999. – 52 с.
15. Кимелев Ю. Современная западная философия религии / Ю. Кимелев. – М., 1989. – С. 29–61.
16. Ясперс К. Шифры трансценденции / К. Ясперс. – М., 1992. – С. 104–115.
17. Осборн Г. Герменевтическая спираль : общее введение в библейское толкование. – М., 2009. – 728 с.
18. Огден К. Трикутник співвіднесення / К. Огден, Дж. Річардс // Логіка (традиційна та сучасна). – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 49–50.
19. Гадамер Г.-Г. Истина і метод : у 2-х томах / Г.-Г. Гадамер. – Т. 1. – Київ : Юніверс, 2000. – 457 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kondziolka V. Istoriia seredn'ovichnoi filosofii [The History of the Medieval Philosophy] / V. Kondziolka. – L. : Svit, 2001. – 319 s.
2. Filaret. Propovidi [Filaret. Sermons]. – K. : Vydavnychiy viddil UPTz Kyivs'kogo Patriarkhatu, 1999. – T. 7 : Propovidi, promovy, poslannia, dopovidi, interv'iu [Sermons, Speeches, Messages, Lectures, Interviews]. – K., 2007. – 800 s.
3. Florenskii P. Stroenie slova [The Structure of a Word] / P. Florenskii. – M. : Mysl, 1973. – 417 s.
4. Bulgakov S. Protoiieriei. Pravoslavie [Archpriest. Christianity] / S. Bulgakov. – Parizh, 1965. – 403 s.
5. Losev A. Russkaia filosofiiia [Russian Philosophy] / A. Losev. – Filosofiia. Mifologiia. Kultura [Philosophy, Mythology, Culture]. – M., 1991. – S.15–20.
6. Frank S. Dukhovnye osnovy obshchestva : smysl zhyzni. S nami Bog, Svet vo t'me. Russkoe mirovozzrenie [Ecclesiastical Society's Foundations : the Sense of Life. God is with us, the Light in the Darkness. The Russian Outlook] / S. Frank. – M. : Respublika, 1992. – 511 s.
7. Gurevich P. Mistitsizm protiv cheloveka [Mysticism against a Person] / P. Gurevich. – M. : Znanie, 1987. – 61 s.
8. Ogienko I. Ukrainska tserkva. Narysy z istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Ukrainian Church. Outlines from the History of the Ukrainian Christian Church] / I. Ogienko. – K. : Vydavnytstvo "Ukraine", 1993. – 284 s.

9. Bibliia [Bible] / [pereklad P. Kulish, I. Poliui, I. Nechui-Levytskyi]. – K. : VD "Prostir", 2007. – 1088 s.
10. Shpengler O. Zakat Evropy [Europe's Decline] / O. Shpengler. – M., 1993. – T. 1. – 479 s.
11. Bogachevs'ka I. Filosofs'ko-religijeznavchyi analiz khrystyianskoi naratyvnoi tradytsii [Philosophical-Religious Analysis of the Christian Narrative Tradition] : dys. ... doktora filos. nauk : 09.00.11 / I. Bogachevs'ka. – K., 2007. – 449 s.
12. Haidegger M. Helderlin ta sutnist poezii [Helderlin and the Essence of Poetry] / M. Haidegger // Teksty ta pereklady [Texts and Translations]. – Folio : Kharkiv, 1998. – 353 s.
13. Yung K. Chelovek i ego smysly [Human and his Senses] / K. Yung. – M., 1997. – 91 s.
14. Kolodnyi A. Fenomen religii : pryroda, struktura, funktsionalnist', tendentsii [The Religion Phenomenon : Nature, Structure, Functionality, Tendencies] / A. Kolodnyi. – K. : Svit znan, 1999. – 52 s.
15. Kimelev Yu. Sovremennaia zapadnaia filosofiiia religii [The Modern Western Philosophy of the Religion] / Yu. Kimelev. – M., 1989. – S. 29–61.
16. Yaspers K. Shifry transtsendentsii [The Codes of Transcendence] / K. Yaspers. – M., 1989. – S. 29–61.
17. Osborn G. Germenevticheskaiia spiral : obshchee vvedenie v bibleiskoe tolkovanie [The Hermeneutical Spiral : the Common Introduction into the Biblical Interpretation] / G. Osborn. – M., 2009. – 728 s.
18. Ogden K. Trykutnyk spivvidnesennia [The Triangle of Correlation] / K. Ogden, Dzh. Richards // Logika (tradytsiina ta suchasna) [Logic (Traditional and Modern)]. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2008. – S. 49–50.
19. Gadamer G.-G. Istyna i metod [Truth and Method] : y 2-kh tomakh / G.-G. Hadamer. – T. 1. – Kyiv : Yunivers, 2000. – 457 s.

Матеріал надійшов до редакції 24.10. 2011 р.

Мельничук Ю. И. Дуалистическая сущность проповеднического слова.

В статье раскрывается дуалистическое понимание проповеднического слова, что выражается в сочетании внутренней и внешней основ проповеди. Обращается внимание на символическое наполнение содержания произнесенного текста, специфику его понимания и интерпретаций. Проанализирована проповедь как коммуникативное явление, для которого характерно инвариантное проявление, вызываемое потребностями адептов (предопределяется субъективными факторами). Выявлено, что реализуясь в конкретных социально-исторических условиях, проповедническое слово выступает как культурное достояние субъекта, который наполняет его собственным содержанием и пониманием.

Melnychuk Yu. I. The Dualistic Essence of the Preaching Word.

The article deals with the dualistic understanding of the preaching word that appears in the combination of the internal and external bases of the sermon. The attention is paid to the symbolic content of the pronounced text, the specific of its understanding and interpretations. The sermon is analyzed as a communicative phenomenon for which the characteristic is the invariant expression caused by the adherents' needs (conditioned by the subjective factors). It has been discovered that realizing in the specific socio-historical conditions the preaching word appears as a subject's cultural heritage, who fills it with his own meaning and understanding.